

DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİ
TEZCAN VE BOESCHOTEN YAYIMI ÜZERİNE NOTLAR

Hayati DEVELİ*

Oghuzname of the Dede Qorqud
(Some notes on the Tezcan and Boeschoten edition)

In this paper a new edition of Kitab Dede Qorqud is criticized and put forward some new readings on the text.

Keywords : Turkish language, Turkish literature, Oghuzname, Dede Qorqud.

Türk dilinin en önemli yadigârlarından biri, elbette *Dede Korkut Kitabı* olarak bilinen Oğuznamedir. Bu metin mitolojik, epik ve tarihî kıymetinin yanında edebî değer açısından da üstün bir anlatı olma özelliği taşır. Dede Korkut Kitabı'nın 19. yüzyılın başında Almanya'da tespit edilip tanıtılmasından bu yana geçen iki yüzyıllık süre içinde bu alandaki araştırmalar farklı disiplinlere mensup bilim adamlarının çalışmaları ile verimli, istifadeli ürünler ortaya çıkarmıştır. İki yüz yıllık süre bir bakışa göre çok uzun gibi görünebilir; ancak Türkoloji araştırmaları için bunun kısa bir süre olduğunu kabul etmeliyiz. Her ne kadar H. F. von Diez'in konuyla ilgili ilk yayını 1811'e dayansa da metnin bir bütün olarak yayımlanması bundan yaklaşık yüz yıl sonra 1916'dadır. Bu yayın Kilisli Rifat'ın olup, asıl nüshaya değil, H. F. von Diez'in asıl nüshadan istinsah ettiği Berlin nüshasına dayanmaktaydı; o yıllarda Türkoloji çalışmaları pek az olduğu ve Türk dilinin tarihî gelişme süreci iyi bilinmediği için de Diez'in istinsahında birçok yanlışlar vardı.

Kilisli Rifat'tan yirmi iki yıl sonra 1938'de Orhan Şaik Gökyay'ın *Dede Korkut* isimli eseri yayımlandı. Bu, Türkiye'de latin harfleriyle yapılan ilk neşir

---

* Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

olup Diez'in istinsah ettiği nüshaya dayanmaktaydı. Elbette Kilisli Rifat'ın çalışmasından çokça yararlanılmış; kimi yanlışlar düzeltilirken kimisi tekrar edilmiştir. Gökyay, kitabında kendisine kadar Dede Korkut ve Oğuznameler üzerine yapılan münferit incelemelerin kazanımlarına da yer vermiştir.

1950 yılında İtalyan bilgin Ettore Rossi Dede Korkut Oğuznamesinin Vatikan Kütüphanesinde yeni, lâkin eksik bir nüshasını bularak bilim âlemine tanıtmış ve bu metni 1952'de yayımlamıştır : *Il "Kitab-ı Dede Qorqut"*, Città del Vaticano. E. Rossi'nin keşfi, Dede Korkut çalışmaları için önemli merhalelerden biridir.

Gökyay'ın neşrinden yirmi sene sonra Muharrem Ergin'in *Dede Korkut Kitabı I* (Giriş – Metin – Faksimile, Ankara 1958) isimli eseri çıkmıştır. Bu eserin ikinci cildi (İndeks ve Gramer) 1963'te yayımlanmıştır. Ergin'in çalışması, metnin bütünü üzerinde filolojik metodu gözeten ilk bilimsel çalışma olarak değerlendirilir. Ergin, metnin transkripsiyonunu hazırlarken Dresden nüshasını esas almış, Vatikan nüshasındaki farkları aparatta vermiş, yer yer bu ikinci nüshadan yararlanarak metni tamir yoluna gitmiştir. Metin ile ilgili o güne kadar elde edilen malûmatın etraflıca verilmesi, esaslı bir transkripsiyon oluşturulması, metnin o günkü teknik imkânlar çerçevesinde herkesçe ulaşılamayan tıpkibasımalarının eklenmiş olması; ikinci ciltteki gramer ve sözlük-İndeks, bu çalışmayı Dede Korkut araştırmalarının vazgeçilmez, klâsik bir kaynağı hâline getirmiştir.

Muharrem Ergin'in 1958'deki neşrinden on beş sene sonra Orhan Şaik Gökyay, yeni çalışmasını *Dedem Korkudun Kitabı* (İstanbul 1973, 360+DCLXXI s.) adıyla yayımladı. Bu hacimli kitapta transkripsiyon teknikleri kullanılmamış; metin fonolojik açıdan nispeten modernize edilmiş; edisyon kritik yapılmış olmakla birlikte ilmî bir metot gözetilmemiştir. Ancak bu eser geniş bibliyografyası, Dede Korkut ve Oğuz toplumuyla ilgili tarihî ve etnografik malûmatı bir araya toplamış olmasıyla önemli bir kazanç sağlamıştır. Bu kitabın tıpkı basımı 2000 yılında yeniden yayımlandı.

Ayrıca Azerbaycan'da Hamit Araslı'nın *Kitab-ı Dede Korkut* (1939 ve 1962) isimli çalışması zikredilmelidir.

Bunların dışında halk için yapılmış yayımlar, yurt dışında yapılmış çeviriler de vardır. Dede Korkut, Oğuznameler ve Oğuzlar üzerine yapılan çalışmalar da pek çoktur ve önemli bir bilgi birikimi sağlanmıştır.

Son yıllarda Dede Korkut Oğuznameleri konulu önemli toplantılar da yapılmıştır. Bilhassa 1988 yılında Bakü'da toplanan I. Sovyet-Türk Kollokyumu, "Kültür Anıtı Olarak Dede Korkut Kitabı" konusuna hasredilmiş ve önemli bildiri-ler sunulmuştur. Bu bildiriler *TDAY Belleten 1992*'de (Ankara 1995) yayımlandı.

Saim Sakaoğlu'nun 1998 yılında yayımladığı *Dede Korkut Kitabı I ve II* (Selçuk Üni., Konya 1998), halkiyat cephesinde elde edilen birikimlerin mühim bir kısmını bir araya toplamıştır.

Bütün Dede Korkut araştırmalarına kaynaklık eden yazma nüshaların, yani asıl metnin yayımıyla ilgili silsile kısaca Kilisli Rifat – Gökyay – Rossi – Ergin şeklinde gelişmiştir diyebiliriz. Bunların içinde en geniş ve bilimsel neşir Ergin'e aittir. Ne var ki, bunca araştırmaya rağmen, metnin filolojik kurgusu üzerindeki şüpheler ve eksiklikler tam olarak giderilememiş; çalışmalar kemâle ermemiştir. Belki filolojik çalışmalara hiçbir zaman son nokta konulamayacak. Bugünkü durumda yapılan metin neşirlerinin en büyük eksiği olarak her iki nüshanın ayrı ayrı metinler halinde kurulmamış olması görölmekteydi. Bir çok araştırmacı bilinen iki nüshanın da muahhar bir dönemde yazıya geçirilmiş olduğunu ve bunlara kaynaklık etmiş bir veya birden fazla nüshanın bulunabileceğini kabul ediyor, inanıyordu. Buna göre, filolojik araştırmada bir merhale katedilebilmesi için atılması gereken adım, öncelikle her iki nüshanın birbirinden bağımsız olarak yayımlanmasıydı.

şimdi, Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten'in Dresden ve Vatikan nüshalarını ayrı ayrı kurdukları *Dede Korkut Oğuznameleri* (Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000, 316 s. ISBN 975-08-0226-8) adlı çalışmalarının yayımlanmasıyla, Ergin'in 1958'deki neşirinden kırk iki, Gökyay'ın 1973'teki ikinci neşirinden yirmi sekiz yıl sonra bu adım da atılmış bulunuyor.

Bu önemli çalışmada Dresden yazması (s. 27-194) ve Vatikan yazması (s. 195-286) ayrı ayrı yayımlanmış; yazmalardaki imlâ ile ilgili sorunlara, kimi istinsah hataları, fazlalık/eksikliklere "Yazılışlara İlişkin Notlar" bölümünde (s. 287-315) kısaca temas edilmekle yetinilmiştir.

Semih Tezcan, bundan birkaç ay sonra *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* (Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, 424 s., ISBN 975-08-0088-5) isimli çalışmasını yayımladı. Bu kitap birincisindeki metin kuruluşları ve anlamla ilgili notlardan oluştuğu için ikisi arasında organik bir bağlantı vardır. Sanırım, iki eser bir boy büyük kitap halinde bir arada basılmış olsaydı her iki çalışmanın bütünlüğü bozulmamış olurdu.

Dede Korkut Oğuznameleri (DKO), Tezcan ve Boeschoten'in ortak çalışmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Çalışmanın girişinde (s. 9-25) "Yazmalar ve önemli metin yayınları" hakkında muhtasar bilgi verilmiş, bu neşirlerdeki açık ve gizli sorunlara dikkat çekilmiştir. Daha sonra bu neşirde izlenen temel yaklaşım, uygulanan transkripsiyon ve transliterasyon üzerine bilgi verilmiştir. Hazırla-yanların temel yaklaşımı, her iki nüshayı müstakil metinler olarak yayımlama gerekliliğidir; zira bu metinler sözlü geleneğin ürünü olmalarından dolayı biri diğerinden veya ikisi de bir başka nüsha veya ayrı ayrı nüshalardan istinsah edilmiş olabileceği gibi, tamamen ayrı yollardan sözlü anlatıların yazıya geçiril-mesiyle de teşekül etmiş olabilirler. şu halde filoloji ve diğer disiplinler açısın-dan doğru olan bu metinleri bağımsız olarak yayımlamaktır. Bununla birlikte bu metinler tamamen

farklı olmadığı için, gerektiğinde ve tutarlı olmak kaydıyla metin tamiri için kullanılabilir. İşte elimizdeki çalışma bu temel yaklaşımın bir ürünüdür.

Transkripsiyon : Hazırlayanlar, metinde esas olarak Arap harfli metinlerin transkripsiyonunda Türkiye’de alışlagelen sistemi kullanmışlardır. Metni işaretlere boğmamak için Türkçe ünlülerin yazılışı işaretlenmemiştir; he • harfiyle gösterilen /a/ ve /e/ fonemleri bunun istisnasıdır. Bu harf ile yazılan söz konusu fonemler (a) ve (e) işaretleriyle gösterilmiştir. Kanaatimizce bunların metne vazgeçilmez bir katkısı olmamış, aksine daha ayrıntılı transkripsiyonun oluşturacağı işaret kalabalığına bir oranda sebep olmuşlardır. Bunun dışında /p/ fonemi be ب harfiyle yazıldığı zaman transkripsiyonda (b); /ç/ fonemi چ harfiyle yazıldığı zaman transkripsiyonda (ç) işaretiyle gösterilmiştir.

Hazırlayanlar metni yayımlarken uyguladıkları transkripsiyon sistemini etraflıca açıklamışlardır. Ülkemizde yayımlanan bir çok metinde transkripsiyon sistemi başlığı altında Arap harflerini karşılamakta kullanılan harf listesi verilir. Oysa asıl bu harf listesinin nasıl kullanılacağını açıklamak gerekir. Elbette bu açıklamayı yapabilmek için hazırlayanın metnin bütününün diline dair bir kanaat sahibi olması, metni dil açısından bir döneme bağlaması; o “dil”in fonolojisini göz önünde bulundurarak metnin transkripsiyonunu yapması gerekmektedir. Fonolojisi en iyi araştırılmış dönem olan 13.-15. yüzyıl metinlerinde kimi harfler, günümüz Türkiye Türkçesinin fonolojisine uydurularak okunmaktadır ki, bunu doğru kabul etmek mümkün olmaz. DKO’yu hazırlayanların -her ne kadar bununla ilgili bir açıklama yapılmamışsa da- metni Eski Türkiye Türkçesi metni olarak değerlendirdikleri ve bilhassa ünlülerin ses değerini buna göre tespit ettikleri anlaşılıyor. Meselâ *böyü-*, *yörü-*, *gögercin*, *yokaru*. Ancak bu konuda sisteme uymayan, yani tutarlılığı bozan okuyuşlar da vardır : *güzel* 7b/5, *uğra-* 122b/10, *uğraş-* “savaşmak” 67a/2. Bizim kanaatimize göre bu kelimeler de geniş yuvarlak ünlülü olarak okunmalıdır : *gözel*, *oğra-*, *oğraş-*. Bu gibi ünlülerin yuvarlak veya düz olduğu konusunda Molino (mes. *oyanmak*, *gögercin*, *gözel*), Meninski (mes. *yokaru*, *gögercin*) gibi Latin harfli sözlüklerden faydalanılabileceği gibi diğer Türk şivelerinin verilerinden de faydalanılabilir. Meselâ bugünkü Tatarca’da Eski Türkçe’nin yuvarlak geniş ünlüleri darlaşmakta, Türkiye Türkçesinde ise genişlik korunmaktadır. Bizde bugün dar olan şekilleri Balkanlar üzerinden bir Kıpçak tesiri olarak yorumluyoruz. Bu gibi darlaşmalar daha çok İstanbul ağzından standart Türkiye Türkçesine geçmiş olup bir çok kelime Anadolu ağzlarında yuvarlak geniş ünlülü olarak yaşamaktadır. Tatarca ile Türkiye Türkçesi arasındaki bu gibi düzenli ses denkliklerinin bir listesi “Türkiye Türkçesi ile Tatarca Arasında Bazı Ses Denklikleri” (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXVII, 1997, 73-99) isimli çalışmamızda verilmiştir.

göreş kelimesinin ise (41a/13, 41b/6) niçin geniş ünlülü okunduğu belli değildir. Eğer Türkmencedeki geniş ünlülü şekle bakılarak böyle okunduysa, niçin Türkmencenin tercih edildiği belirtilmeliydi. Tatarca ile Türkiye Türkçesi arasındaki ses denklikleri tablosuna göre bu kelime Türkiye Türkçesinde dar ünlülü olup *güreş* şeklindedir.

Benzer bir durum, öndamaksı /k/ ve /g/ fonemlerinin tespitinde de söz konusudur. Bilindiği gibi her iki fonem de kef harfiyle yazılmaktadır. Ön damaksı /g/ fonemini ancak üç noktalı kef harfiyle tespit edebiliriz. Eski Türkiye Türkçesi döneminde bu fonemi söz konusu harf ile gösteren epeyce metin vardır. Şu halde bunların okunuşunda bugünkü Türkçe'nin esas alınması doğru olmaz. M. Ergin /k/-/g/ değişmesi olan kelimelerde *kef* harfini düzenli olarak modern Azeri Türkçesinin fonolojisine göre okumuştur. Tezcan ile Boeschoten ise bu konuda da kararsız görünüyorlar. Tezcan, DKON'da *güy-* (5a/6) kelimesi ile ilgili olarak, Eski Türkçe *küd-* "beklemek" fiilinin EAT'de *güy-* olduğunu belirtiyor. Bu doğru bir tespittir (Bize göre *göy-* olması gerekir.). Ergin'in /k/'li okuduğu *gölge*, *göç-*, *göçür-* *gendü*, *gendüzün*, *gez*, *gibi*, *gömlek*, *geyim*, *göñül* kelimelerinin /g/'li okunmuş olması isabetlidir. Ancak aynı durum *keleci*, *kiçi*, *küçücek*, *kimse*, *kimesne*, *kişi* kelimeleri için de geçerlidir. Bu kelimeleri de /g/'li okumak gerekir (geleci, giçi, güçücek, gimse, gimesne, gişi).

Tezcan ve Boeschoten'in -(U)p zarf-fiil ekinin yazımı konusundaki yaklaşımları da aslî /p/ foneminin ɸ harfi ile yazıldığı durumlarda kullandıkları (b) işareti yüzünden sorunludur. Söz konusu zarf-fiil ekinin ɸ ile yazılmasının kalıplaşması 16.yüzyıldan sonradır. Önceki dönemlerde birçok metinde bu ek *pe* harfiyle de yazılmıştır. Şu halde yapılan işin transliterasyondan farklı olabilmesi için elbette bu eki -up/-üp şeklinde veya kendi sistemlerine uygun şekilde ub/ üb şeklinde okumaları beklenirdi.

DKO'nun 30. sayfasından itibaren metin başlamaktadır.

Bu metinde ilk dikkati çeken husus Ergin ve Gökyay metinlerinden daha ileri derecede manzum kısımlara yer verilmiş olmasıdır. Mitolojiden halk hikâyesine ve oradan yazılı kültüre ulaşan çok katmanlı bir metinde manzum parçaları tespit etmek çok kolay değildir. Eski Türk şiirindeki kafiye ve ölçü sistemlerinin unutulması metnin bir çok yerinin mensur zannedilmesine sebep olmuştur. Oysa böyle bir anlatıda doğal olan manzum kısımların daha çok olmasıdır. Hazırlayanlar böylece daha otantik bir metne doğru bizi yaklaştırmışlar, kimi yerinde metin tamirleriyle metnin şiirselliğini tamamlamışlardır. Bu gibi tamirlerde her nüshanın ayrı ayrı iç yapısından, bunun yetmediği yerde de diğer nüshadan faydalanılmıştır. Yine de metnin böyle metin tamirine ihtiyaç duyduğu yerler kalmış olabilir. Meselâ "Bamsı Beyrek Boyu"nda (39b/3) Ergin'in Vatikan

nüshasına dayanarak yaptığı tamir, Tezcan ve Boeschoten'in yaklaşımlarına (burada hece sayısı) uygun olmakla birlikte tamir yoluna gidilmemiştir :

"[Ünüm aña] sözüüm diñle Bay Büre Beg!"

Aynı şekilde Drs. 58b.4'deki

And içmişem kışır kışrağa bindüğüm yok,

Karavata varduğum yok.

ibaresine, 58b/13'deki

binübeni karavata varduğum yok

ibaresine dayanarak [binübeni] ilâve edilebilir.

Birkaç yerde ise bizce metin gerektirmediği hâlde tamir yoluna gidilmiştir. Meselâ "Begil Oğlu Emre boyu"nda geçen "Yad kâfir gelse başın [kesüb] Oguza armagan gönderdi." (120a/12) cümlesindeki tamir gereksizdir. Burada orijinal metinde anlamca gerçekten bir "kesmek" fiili olmalıdır, ancak belâgatçilerin *icaz* dedikleri söz sanatı yoluyla bunun söylenmesine gerek kalmamıştır; başın kesilerek götürülmesi tâ İskitlerden beri bilinen bir savaş âdetidir.

Hazırlayanlara, 63. sayfadaki küçük bir dizgi hatasını da hatırlatmakta fayda görüyorum : 31a/11'de yanlışlıkla *Yayhan* yerine *Yahyan* dizilmiştir.

Dresden nüshası 194. sayfada bitiyor ve Vatikan nüshasının metni başlıyor (196-286). Böylece Dede Korkut araştırmaları tarihinde ilk defa iki nüsha ayrı ayrı, bağımsız metinler olarak, aynı kitabın içinde yayımlanmış olmaktadır. Transkripsiyon usûlü yine aynıdır ve her iki metinde başarı ve tutarlıkla uygulanmıştır.

Kitabın 287-315. sayfalarında ise "Yazılışa İlişkin Notlar" bölümü yer alıyor. Burada her iki nüshadaki istinsah hataları, imlâ yanlışları, fazlalıklar vs. küçük notlar halinde, ayrıntıya girilmeden ve niçin yanlış kabul edildikleri açıklanmadan belirtilmiştir. Bu bölümde kitaptaki orijinal yazılışlara işaret edilirken transliterasyon metodu kullanılmıştır. Söz konusu düzeltmelerle ilgili açıklamalar ise Semih Tezcan'ın hazırladığı *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* kitabında yapılmıştır.

Dede Korkut Oğuznameleri bizim için ne kadar önemli ve heyecan verici bir çalışma ise, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* da o kadar önemli, heyecan verici ve öğretici bir kitap olmuştur. DKO, tek başına ele alınsa elbette bir çok cevaplanamaz soruya yol açar. Yeni okuyuş teklifleri ikinci kitap olmadan anlaşılabilir. Hatta kimileri dizgi hatası bile sanılabilir. Bunlar ancak dikkatli bir filoloğun önümüze serdiği delillerden sonra yerli yerine oturmakta, anlam kazanmaktadır. Sayın Semih Tezcan ikinci kitapta işte bunu yapmıştır. Uzun yılların birikimiyle ulaştığı çözümleri, düşünüş mantığını ve buluş silsilesini anlatarak gözler önüne sermiş; Dede Korkut araştırmalarına önemli bir atılım sağlamıştır. Meselâ *Kan Turalı* adıyla ilgili açıklama, bugüne kadar *kazavat* olarak okunan kelimenin *karavat* (< harâbât) olarak düzeltilip "genelev" anlamına geldi-

ğinin tespiti (s. 194-196); *boga* “boğa” / *buga* “geyik” ayrımları; *kara koç* > *kazaguç* vs. pekçok önemli katkıdan birkaçıdır. Sayın Tezcan, birinci kitapta yaptıkları pekçok metin tamirinden daha önce başka araştırmacılar tarafından önerilenlerini de belirtmiş; böylece hakşinaslık da göstermiştir. Genç bir araştırmacı için, Türkiye Türkçesine ait tarihî bir metnin anlaşılmasında ve filolojik olarak hazırlanmasında hangi kaynakların nasıl kullanılabileceğini göstermek açısından da bu yayım öğreticidir.

Tezcan, notlarında *Dede Korkut Kitabı* üzerindeki bütün esrarın ortadan kalkmadığını, bütün soruların henüz cevaplanmadığını ifade ediyor; bir çok notta bize çözüm önermiyor, açık olmayan sorunları gösteriyor; kendi düşüncesini açıklıyor. Demek ki, gelecekte de Dede Korkut üzerine ciddi araştırmalar yapılacak. Ancak bundan sonraki her çalışmaya Tezcan ve Boeschoten neşirleri ile Tezcan’ın buna yazdığı “notlar” vazgeçilmez birer çıkış noktası olacaktır. Tezcan’ın ikinci kitabın önsözünde ifade ettiği “Türk filolojisinin gelişimi için yararlı olabilme” dileği elbette gerçekleşmiştir. Sanırım bundan sonra birçok ciddi metin neşrinde, ortaya konulan bu çalışma tarzı da yol gösterici olacaktır.

Burada, metne katkıda bulunur ümidiyle birkaç noktayı kaydetmek istiyorum.

Tezcan, Dresden metninin dilini, Ergin’in aksine, Azerî Türkçesi olarak kabul etmez. Kitabın başında asıl notlardan ayrı olarak yazılmış “bre ~ mere sorunu” başlıklı bölümde söz konusu ünlemlerden yola çıkarak metnin ait olabileceği ağız grubuyla ilgili öngörülerde bulunur; esasen bir “Doğu Anadolu ağızı” metni olarak kabul ettiği Dresden nüshasında bu ünlemin bulunmasının yadırgatıcı olduğu görüşünü belirtir. Öte yandan bir “Batı Anadolu ağızı” metni olan Vatikan nüshasında niçin *bre* değil de *mere* olduğu da ayrı bir sorundur. *Mere* şekli Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde tespit edilemediği için Ali el-Amasî’nin *Tarîku’l-Edeb* (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli 1876) isimli eserinde geçen tanımın önemli olabileceğini düşünüyorum. 1453 tarihinde telif edilmiş olan bu metinde söz konusu ünlem şöyle geçer “...Mu’allim daği yanında bir edeb ağacın hâzırlamış-ıdı. İçerü girdüğü gibi pâdişâh [=Yıldırım Bayezid] eydür : Mere مَرِه دَانِشْمَنْد! Ben saña oğlumı okutmağa virdüm sen niçün benüm oğlumı kölelerle berâber dögersin? diyince, mu’allim çurugelür...” (14b/1)

7b/6 : *koyul-* ~ *kuyul-* fiillerinin iki ayrı köke dayandığını belirten Tezcan bugüne kadar *koyul-* okunan bazı kelimelerin *kuyul-* “dökülmek” okunması gerektiğini belirtmiştir. Bugün *koy-/koyul-* şeklinde tek şekilli olan iki ayrı fiilin varlığını daha önce Gürer Gülsevin yazmıştı. Bibliyografyada bu makale unutulmuştur : G. Gülsevin, “Türk Dilinde koy- (<kod-) ve kuy- (<kud-) Üzerine”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 1, 1998, s. 51- 57b.

8a.11 : kadınım, ziregüm, dölögüm

Gökyay bunu "kadınım, viregüm, dölögüm" okumuştur; ancak sonra bunu "diregüm, dölögüm" olarak düzeltmiş (yanlış-doğru) ve sözlükte de dölök kelimesine "uslu, mütevazı, temkinli, şerefli..." anlamlarını vermiştir. Sanırım, sayın Tezcan Gökyay'ın (Yanlış-doğru) cetvelini karşılaştırmadı; aşağıdaki vereceğim birkaç örnekte de Gökyay metindeki kimi okuyuşlarını düzeltmiş, değiştirmiştir. O zamanın şartlarında bunları metin içinde değiştirme fırsatı olmamıştır.

9b/13 : gene yazın boğayı saraydan çıkardılar.

Tezcan *saray* kelimesinin üstünde durmamıştır. DKK'de bir defa geçen bu veri "ahır" anlamındadır. Gökyay sözlük kısmında bilinen anlamları sıraladıktan sonra bunu da sonuncu olarak verir. Gökyay'ın vülgarize neşirlerinde kelimeyi "saray" olarak verdiği görülüyor. Geoffrey Lewis'in Penguin'den çıkan *The Book of Dede Korkut* (1974) isimli İngilizce çevirisinde kelime "palace" olarak çevrilmiştir.

Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde kelimenin "ahır" anlamlarıyla ilgili verileri de gösterir. Bir hayvanın saraydan değil de ahırdan çıkarılması daha akla yakın olduğuna göre DKK'deki verinin anlamını kesinlikle "ahır" olarak tespit etmek gerekir. Burada asıl cevaplanması gereken "hükümdar evi" anlamındaki saray ile, "ahır" anlamındaki saray'ın eş kökenli olup olmadığı sorusudur.

13b/3 : ... oğlancığınuñ üstine güvleyüp...

Tezcan, metinde "gürleyüp" okunabilecek şekilde yazılan kelimenin "güvleyüp" okunması gerektiğini söylüyor. *Güvle-* "istekle atılmak". Oysa aynı düzeltmeyi evvelce Gökyay yapmıştır (Yanlış-doğru cetveli). Ancak Gökyay aynı düzeltmeyi Sözlük kısmında yapmayı unutmuştur.

26a/13 : Ap alaca kalkanunı... 68b/11 : ala kalkan bağımy kışa dügdiler..

Tezcan, buradaki ala "renkli" sıfatının kalkan için kullanılıp kullanılmayacağı sorusunu açık bırakmış. T. N. Eralp'in *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı* isimli eserinden öğrendiğimize göre renkli, nakışlı kalkanlar da vardı.

Drs. 32b8 : kır kırama kuşaklı

Kaynaklarda hep *kır kuşak* şeklinde geçmektedir. Şu halde istinsah sırasında *kırama* kelimesinin yerinin değişmiş olduğu düşünülemez mi? : *kırama kır kuşaklı*.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati'ndeki *ğurama* kelimesi elbette buradaki anlama uzak sayılamaz. Bence bu kelime ile aynıdır. Kelime, kuşağın yapılışını / işlenişini anlatan bir sıfat gibi değerlendirilebilir. *Tatar Tilinin Anlat-malı Sözlü-*

*gi'*nde *kórama* kelimesi için "artık kumaş, deri, tahta vs. parçaları; bu gibi parçalardan yapılmış eşya" anlamı veriliyor. Dankoff'un *An Evliya Çelebi Glossary*'de *kurama* maddesine verdiği açıklamalarda kaydettiği Azerbaycan Türkçesi *gura*-fiilinin "birlikte katılmak *to join together*" anlamı belki DKK'daki kelimenin de tabanını oluşturmaktadır.

Drs. 33a/1 : kólı budı hızanca

Buradaki *hızan* okunan kelimenin aslı, Erm. hecan. Bu kelime kaynaklarda hep geniş ünlülü olarak geçtiğine göre DKK'da da geniş ünlülü okunmalıdır. Ayrıca *hızan* başka bir Erm. alıntı kelimedir. Kelimenin *hı* harfiyle yazılmış olması dar ünlülü okunması için delil teşkil etmemelidir.

54a/2-3 : káralı göklü otağı.

Gök rengin matem alâmeti olarak kullanılmasıyla ilgili şu notu da biz nakledelim :

"(Akkoyunlularda) Hükümdar ailesinden biri vefat edecek olursa sarıklar yere vurulur (baş açılır), matem elbisesi giyilir ve matem tutulurdu. Akkoyunlularda matem yedi gün olup matem elbisesi de gök renginde idi." İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, TTK Yay. Ank. 1988. s. 274.

Bu paragrafa ait dipnotta da şu bilgiler yer alıyor : Şehzade İbrahim Bey İbn Sultan Cihangir vefat ettiği zaman Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yakub ve erkânı devlet sarıklarını yere vurup matem tutmuşlar ve gök renkli elbise giymişlerdi. Matem yedi gün sürmüş ve bunun hitamında Sultan Yakub, İbrahim Beyin kardeşini matemden çıkarıp hil'at giydirmiştir. "

57a/9 : cân yacuğın egmişsin / uķ-cuğazın kúrmişsin

Daha önce Ergin ve başkaları tarafından ok "savaş âleti" olarak okunan kelimeyi Tezcan, Ettore Rossi'nin okuyuşuna uyararak uk "çadırın üst kısmını oluşturan çubuklar" olarak okur ve genişçe açıklar. Tezcan, Ergin, Gökyay ve Tekin'in bunu *okcuğaz* olarak yanlış anladıklarını söyler; ancak Gökyay'ın neşrinde bu okuyuş sonradan değiştirilmiş, yanlış/doğru cetvelinde *uk çığrın* şekli önerilmiş, sözlüğe de kelime *uk* "yurtun tavan çubukları, alaçuk değnekleri, alaçuğun üst çöpleri, çadır çatısı" olarak alınmıştır. Gökyay, *çığrı*'ya da "çadırın du-man deliğinin ağaç halkası" Sanırım Tezcan, Gökyay'ın bu teklifini görmemiştir.

59a/11-12 : Burada geçen cümleyi önceki naşirler şu şekilde okumuşlardı :

Ergin : ... oyuna girdi, ayıtdı : Mere delü ozan çal, *ere varan kız menem, oynayayım didi*. Beyrek aydur :

Gökyay : Oyuna girdi, ayıtdı : Mere delü ozan çalındı, *ere varan kız menem, oynayayım, dedi. Beyrek* aydur :

Tezcan-Boeschoten : Oyuna girdi: "Mere [çal!]" Delü ozan çaldı, eydür :

Tamire gerçekten ihtiyaç duyan bu cümlelerde önceki naşirler Vatikan nüshasından faydalanmışlardır. Tezcan-Boeschoten neşrinde ise Vatikan nüshasından yararlanılmadan tamir yapılmıştır.

Burada metinde *çaldı* şeklinde bitişik yazılmış olan ibarenin, *çal di!* şeklinde olabileceği de gözden irak tutulmamalıdır. *di*, "haydi" anlamında bir edat olarak bu metinde zaman zaman kullanılmıştır. Bu edat hakkında yeterli açıklama-yı Tezcan DKON, s. 167-168'de yapmıştır.

62b/4 : ...hanlar hanı Bayındıra pencik çıkardılar.

"Pencik" hakkında yalnızca Düsturnâme'den bir tanık göstermekle yenitilmiş. Daha ayrıntılı bir kaynak olmak üzere şu da zikredilebilir : Dr. Hasan Köksal, "İslami Dönem Türk Destanlarında "Pencik Çıkarma" Motifi", *Ege Üni. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi III*, İzmir 1984, s. 121-127.

68a/3 : Kazan Beg gördi ki kâfir katı (yaklandı) > yaklaştı..

Burada metinde *yaklandı* okunabilecek şekilde yazılmış olan kelimeyi *yaklan-* diye bir fiil olmadığı için Tezcan *yaklaştı* olarak düzeltmiştir. Gökyay bu kelimeyi önce *bağlandı* olarak okumuş; onra bunu yanlış-doğru cetvelinde *yaklan-* olarak düzeltmiştir. Kanaatimce *bağlan-* okunuşu da tamamen ihtimal dışı değildir; *bağlan-* fiilinin TS'deki anlamlarından biri de "kuşanmak"tır. Burada verilen tanık şudur : "Olar Resul ile çok ahd edüp gerü sıdılar, Mekke ehline muâvenet edüp silâh bağlandılar. (Tefsir-i Ebilleys Tercümesi).

68b/10 : Kâfirler Uruzun üzerine çohdı.

Tezcan, "Son sözcük şimdiye kadar *çoh idi* "çok idi" okunmuştur, oysa burada söz konusu olan çok- "toplanmak, üşüşmek, çullanmak" eylemidir." demektedir. Oysa bu kelimeyi Gökyay da *çohdu* şeklinde okumuş ve doğru anlamı vermiştir.

81b/9 : Buradaki cümleler naşirler tarafından şu şekilde okunmuştur :

Ergin : Azrailüñ gözini eyle korhutdum ki giñ kapuyı kodı tar bacadan kaçdı, çünkü menüm elümden gögerçin kibi kuş oldu uçdı, mere men anı kormıyam togana aldurmayınça didi.

Gökyay : Azrailüñ güzünü eyle korhutdum ki geñ kapuyı kodu, dar bacadan çıkdı. Çünkü menüm elümden gögercin gibi kuş oldu uçdu. Mere men anı kormuyam doğana aldurmayınca, didi.

Tezcan-Boeschoten : Azrâyilüñ gözini eyle korhutdum ki geñ kapuyı kodı, tar bacadan kaçdı. Çûnki menüm elümden gögercin gibi kuş oldu, uçdı, mere men anı kormıyam togana aldurmıyınca” dédi.

Burada bilhassa çûnki/çünkü ile başlayan cümleye dikkat çekmek istiyorum. Kelime bu Farsça edatla başladığında Gökyay’ın okuyuşu kabul edilemez; zira bu edat bağlı cümleler kurmaktadır. Diğer naşirler bu bağlamda cümleyi dilbilgisine uygun olarak yayımlamışlardır. Ancak ben buradaki *çünkü* kelimesinin *çönge* olması gerektiğini düşünüyorum. *Çönge* چورگه “Zayıf, fersiz, nuru kaybolmuş göz” kelimesi aynı metinde birkaç satır yukarıda 81a/1 : “gözcügezi çönge koca” ve 81a/3 “Gözüm çönge idügin ne begenmez-sin?” şeklinde geçmektedir. Şu halde cümleyi “Çönge menüm elümden gögercin gibi kuş oldu, uçdı.” şeklinde okursak, *çönge*’den mecaz-ı mürsel yoluyla Azrail kastedilmiş olur.

82a/3 : Baya mırlaradı, şimdi hırlamaga başladı,

Azrail, Deli Dumrul’un göğsüne basar ve canını almaya hazırlanır. Bu durumda son nefesini vermekte olan Deli Dumrul’dan hırıltılar çıkıyor. Ancak bu durum anlatılırken daha önceki neşeli, sağlıklı haliyle karşılaştırma yapmamızı sağlayan anlatıcı niçin “evvelce mırlardı, şimdi hırlar” demiştir? *Mırla-* fiili daha çok kediler için kullanılır; kedi mırlaması da aslında bir tür hırıltı çıkarmaktır. Metindeki yazılışta bence *mim* harfi olduğu çok açık değildir. Kanaatimce bu kelimeyi *yırlaradı* şeklinde okumak mümkündür. Müstensih belki iki defa *ye* yazmamamak için bir tek *ye* harfi yazmıştır. *yırla-* “şarkı, türkü söylemek” anlamında olduğuna göre cümlenin anlamı “Evvelce neşeli türküler söylerdi, şimdi ancak hırlayabiliyor” şeklinde oluşur ki, önceki ve şimdiki hali karşılaştırmak için daha uygundur.

94b/2 : aslanuñ al[n]ın gözedüp

Tezcan, “önceki yayınlarda *elin* okunmuş olan sözcük herhalde al[n]ın ‘alnını’ okunmalıdır.” diyerek metni tamir etmiştir. Kelimeyi *elin* olarak okuyan Ergin’dir. Gökyay ise zaten *alın* olarak okumuştur. Sanırım Tezcan, burada Gökyay’ın metnini atlamış. Ancak burada metinde herhangi bir tamir yapmadan da anlam üretmek mümkündür. Söz konusu kelime *al* “hile, oyun” olarak okunabilir. Bu durumda cümle “..aslanuñ alın gözedüp...” = “Aslanın hilesine/hamlelerine dikkat edip” şeklinde olur.

Döğüş esnasında rakibin yapabileceği türlü hileler Münyetü'l-guzat'ta zikredilmiştir : “..ammā men bu hileleri bu kitābda anıñ içün kıldım kim...” (77a) Tabii, MG'da "al" kelimesi yerine "hile" kelimesi kullanılıyor.

106/5-6 : Segirdüğünde sürçmese yügrük yaşı

Metinde كسر كونده سرچشمه şeklinde yazılan ibareyi Ergin ve Gökyay "keser günde ser çeşme yüğrük yahşı" şeklinde okumuşlardır. Tezcan bu ibarenin yazılışında istinsah hataları bulunduğunu söyleyerek "segirdüğünde sürçmese yüğrük yahşı" şeklinde düzeltir. Bu makul bir tekliftir. Ancak buradaki "segir-" fiili çok açık değildir. Tezcan bunu "koşma" anlamındaki "segirtmek" ile birleştiriyor. Segir- için TS'de verilen "koşmak" anlamı bence tartışmalıdır. Birinci tanıktaki segirti kelimesi muhtemelen *segirtti* olacaktır. Diğer tanıklardaki segir-fiillerinin anlamı ise "koşmak" değil "zıplamak"tır. EDPT'deki veriler bunu göstermektedir. Belki düzeltmeyi "segirdüğünde sürçmese" şeklinde yapmak mümkündür.

121a/3 : ...kulağı dilük olsa “Begil sevincidür.” deyü Begil’e gönderürleridi.

Tezcan buradaki *sevinç* kelimesini 119a/6'da geçen “... atasına Basatuñ sevinç verdi...” cümlesindeki kelime ile aynı kabul ediyor ve daha önceki neşirlerde verilen “müjde, muştuluk, sevinçli haber” anlamlarını doğru kabul ediyor. Kelime 119a/6'da bu anlama gelse de, 121a/3'de bu anlama geldiği açık değildir. Zira Begil, avda silah kullanmamakta, yakaladığı avların kulaklarını keserek işaret koymakta, kendine ait olduğunu belli etmektedir. Diğer beyler vurdukları avın kulağının kesilmiş “dilük” olduğunu görünce “Begil sevincidür, diyü” Begil’e gönderiyorlar. Burada “muştuluk” bir durum yoktur. Kanaatimce kelimeyi başka türlü okumalı ve anlamlandırmalıyız. Aranılacak anlam “...tarafından işaretlenmiş, ...filancaya ait, ...filancanın salıverdiği” olmalıdır. Belki *sav-* "göndermek, bırakmak, salıvermek" fiilinden *savinç.

Son olarak, DKON'da metinle doğrudan ilişkisi olmayan bir aktarıma değinmek istiyorum. s. 292'de Nemrud'un göğe ok atışıyla ilgili Rabguzî'nin *Kıyasu'l-Enbiyâ*'sından tanık olarak verilen metnin başlığı “Nemrüdün kökge aggan sözleri” Türkiye Türkçesine “Nemrud'un göğe çıkışının öyküsü” olarak çevrilmiştir. Bu çok serbest bir tercüme olmuş. Herhalde daha metne sadık olarak "Nemrud'un Göğe Çıkan Sözleri" şeklinde tercüme edilmelidir.

Bu iki kitapla Dede Korkut araştırmaları yeni ve ileri bir merhaleye girmiş bulunuyor. Tezcan ve Boeschoten neşri, Dede Korkut yayınları konusunda yüksek bir standart getirmiştir.